

معماری جمعی

از نظریه تا عمل

شماره مسلسل ۷۸۵۰

شماره انتشار ۳۴۴۴

انتشارات دانشگاه تهران

سرشناسه : اسلامی، سید غلامرضا، ۱۳۳۲-
 عنوان و نام پدیدآور : معماری جمعی، از نظریه تا عمل / تألیف سید غلامرضا اسلامی، حامد کامل‌نیا.
 مشخصات نشر : تهران : دانشگاه تهران، مؤسسه انتشارات، ۱۳۹۲.
 مشخصات ظاهری : س، ۲۴۹ ص: مصور، ۲۲ × ۲۹ س م.
 فروست : انتشارات دانشگاه تهران؛ ۳۴۴۴.
 شابک : 978-964-03-6524-3
 وضعیت فهرست‌نویسی : فیپا.
 یادداشت : چاپ دوم
 یادداشت : کتابنامه.
 موضوع : معماری -- مشارکت شهروندان.
 شناسه افزوده : کامل‌نیا، حامد، ۱۳۵۶-
 شناسه افزوده : دانشگاه تهران، مؤسسه انتشارات.
 رده‌بندی کنگره : ۱۳۹۳ الف ۵ / NA ۹۰۵۳
 رده‌بندی دیویی : ۷۱۱/۴
 شماره کتابشناسی ملی : ۳۳۲۷۶۸۴

این کتاب مشمول قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان است. تکثیر کتاب به هر روش اعم از فتوکپی، ریسوگرافی، تهیه فایل‌های pdf، لوح فشرده، بازنویسی در وبلاگ‌ها، سایت‌ها، مجله‌ها و کتاب، بدون اجازه کتبی ناشر مجاز نیست و موجب پیگرد قانونی می‌شود.

ISBN:978-964-03-6524-3

9 789640 365243

عنوان: معماری جمعی؛ از نظریه تا عمل
 تألیف: دکتر سید غلامرضا اسلامی - دکتر حامد کامل‌نیا
 ویراستار: فرشاد رضوان
 نوبت چاپ: دوم
 تاریخ انتشار: ۱۳۹۳
 شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه
 ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران
 چاپ و صحافی: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

«مسئولیت صحت مطالب کتاب با مؤلفان است»

«کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است»

بها: ۳۲۰۰۰۰ ریال

خیابان کارگر شمالی - خیابان شهید فرش‌ی مقدم - مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

پست الکترونیک: press @ ut. ac. ir - سایت: http://press.ut.ac.ir

پخش و فروش: تلفکس ۸۸۰۱۲۰۷۸

مقدمه مولفان

طراحی مشارکتی در معماری، که شاید در ابتدا به صورت آرمانی و نیاز اجتناب‌ناپذیر به نظرمی‌رسید، رفته‌رفته نقاط ناکارآمد خود را آشکار کرد و گاهی از هدف اصلی خود نیز دور شد. برخی از دولت‌ها (به دلیل ساختار نامناسب توزیع قدرت در جامعه) با به وجود آوردن مشارکت‌های کاذب، آن را از هدف اصلی دور کردند یا به بهانه‌هایی همچون هزینه، زمان و غیره آن را کنار گذاشتند. از طرفی دیگر، متخصصان حوزه معماری نیز چندان از این رویکرد استقبال نکردند و آن را غیرمفید می‌خواندند. در سال‌های اخیر توجه به رویکرد معماری جمعی (Community Architecture) به ویژه در کشورهای در حال توسعه، موجب تغییر الگوواره‌های مشارکتی در معماری شده‌است، به گونه‌ای که این حرکت، سعی در کاستن از رویکردهای کاذب داشته است و در جست‌وجوی بهبود کیفی محیط مصنوع از راه فهم اجتماعات و ارزش‌ها و نیازهای ایشان (و نه تنها دخالت ظاهری آنها) است. اما یکی از اساسی‌ترین موضوعات در این بخش نبود تعریف مشخص و چارچوب معین برای تبیین موضوع معماری جمعی است، به طوری که بسیاری آن را مشابه دیگر رویکردهای مشارکتی در معماری تصور می‌کنند. تغییر الگوواره‌های تکنیکی-کاربردی و استفاده از الگوواره‌های انسانی موجب شده تا رویکرد معماری جمعی با استفاده از تلفیق مفاهیم علوم رفتاری همراه با دیگر رویکردهای معماری مشارکتی و استفاده از مفاهیم برنامه‌دهی معماری بر مبنای روانشناسی محیط، کاربران را با استفاده از فهم صحیح الگوهای رفتاری و نیازها، خواست‌ها و ارزش‌هایشان در فرآیند طراحی جمعی دخالت دهد. "معماری جمعی" از لحاظ سطح و نوع مشارکت با "معماری مشارکتی" و "معماری اجتماعی" متفاوت است، به طوری که بیشتر به گونه‌های مشارکتی تأویلی، ناحیه‌گرایی و تعاملی می‌پردازد. گونه‌های مختلف مشارکتی عبارتند از: بسیج اجتماعی، مشارکت پرسشنامه‌ای، طراحی مشورتی، مشارکت کارکردی، مشارکت تعاملی، ناحیه‌گرایی و مشارکت تأویلی. این رویکرد بیشتر مبتنی بر باورها، ارزش‌ها و نیازهای جمعی مشترکی است که از راه درک الگوهای رفتاری و در یک اجتماع با ویژگی‌های معین و با تکیه بر عوامل "احساس جمعی" تحقق می‌پذیرد.

بررسی نمونه‌های موردی طراحی جمعی در کشورمان نشان می‌دهد که الگوواره رفتارگری معماری جمعی در صورتی به عنوان یک الگوواره پاسخگو در دخالت‌دادن کاربران در فرآیند طراحی استفاده می‌شود که با ابزارها، روش‌ها و گونه مشارکتی صحیحی توأم باشد. همچنین نتایج نشان از همبستگی شاخصه‌های احساس جمعی با میزان مشارکت جمعی کاربران دارد. توجه به تلفیق نظریه‌ها و تجارب مشارکتی در معماری جمعی، چارچوبی مفهومی برای شناخت و امکان‌سنجی رویکرد طراحی جمعی در کشورمان را (از راه دخالت مؤثر کاربران در فرآیند طراحی جمعی) ارائه می‌دهد و به چگونگی کاربرد آن در شرایط موجود می‌پردازد.

کتاب "معماری جمعی: از نظریه تا عمل" که حاصل پژوهش‌های صورت‌گرفته در حوزه معماری جمعی در فاصله سال‌های ۱۳۸۲ تا ۱۳۸۷ در دانشگاه تهران است، سعی دارد تا به مبانی این موضوعات، که کمتر به آن پرداخته شده و نیز نمونه‌های موفق در این بخش توجه نماید. نویسندگان لازم می‌دانند از عزیزانی که در این راه همراه بودند، به ویژه جناب آقای دکتر پیروز حناچی، دکتر مجتبی رفیعیان، دکتر شهرام پوردیپیمی، دکتر شهرناز مرتضوی، دکتر امیرسعید محمودی و دکتر داراب دیبا سپاسگزاری کنند.

امید است این تلاش مورد توجه و استفاده علاقه‌مندان حوزه‌های مرتبط قرار گیرد.

دکتر سید غلامرضا اسلامی

عضو هیأت علمی پردیس هنرهای زیبا

دانشگاه تهران

دکتر حامد کامل‌نیا

عضو هیأت علمی دانشکده معماری، شهرسازی و هنر اسلامی

دانشگاه فردوسی مشهد

بهار ۱۳۹۲

فهرست مطالب

فصل اول

معماری مشارکتی - معماری جمعی

- ۱-۱- مقدمه: جنبش‌های اجتماعی و نیاز به مشارکت در طراحی..... ۲
- برنامه‌ریزی مشارکتی در دهه‌های ۶۰ تا ۸۰ (میلادی)..... ۴
- برنامه‌ریزی و طراحی شهری و مسئله مشارکت در طراحی..... ۵
- ۱-۲- نظریه‌ها و نظریه‌پردازان اولیه برنامه‌ریزی مشارکتی..... ۱۱
- گروه‌های توسعه‌دهنده مشارکت در طراحی..... ۱۴
- مفهوم طبقه اجتماعی در طراحی مشارکت..... ۱۶
- ۱-۳- واژه‌شناسی و عناوین کاربردی در رویکردهای مشارکتی..... ۱۹
- ۱-۴- موضوعات کلی در رویکردهای مشارکتی در طراحی..... ۲۲
- ۱-۵- دیدگاه‌های فعلی مشارکت در طراحی..... ۳۴
- ۱-۶- ناکامی در طراحی مشارکتی و موضوع معماری جمعی: به سوی نظریه‌های معماری جمعی..... ۳۸

فصل دوم

نظریه‌ها و تجارب رویکرد جمعی در معماری

- ۲-۱- رویکرد جمعی در معماری..... ۵۰
- ۲-۲- رویکردهای نوین طراحی در معماری..... ۵۲
- رویکرد سیستمی و معماری مشارکتی..... ۵۴
- زبان الگو..... ۵۵
- طراحی جمعی..... ۵۹
- ۲-۳- گام به گام تا معماری جمعی: بررسی سه جریان..... ۶۱
- نوسازی شهری..... ۶۱
- برنامه‌ریزی وکالتی..... ۶۲
- جنبش معماری جمعی..... ۶۴
- تاریخچه معماری جمعی: از جنبش معماری تا رویکرد طراحی..... ۶۵
- مفهوم طراحی معماری در آموزش رویکرد جمعی..... ۷۵

- ۲-۴- تحلیل و بررسی طراحی جمعی از رویکردهای مختلف.....۷۶
- معماری جمعی و رویکرد سیاسی به آن.....۷۷
- معماری جمعی و رویکرد اجتماعی.....۷۹
- رویکرد اجتماعی معماری جمعی و مسئله کارکرد اجتماعی.....۸۲
- رویکرد روانشناسانه به موضوعات طراحی جمعی (بررسی دو دیدگاه).....۸۴
- ۲-۵- طراحی جمعی بر مبنای رویکرد روانشناسانه.....۹۰

فصل سوم

طراحی جمعی بر مبنای علوم رفتاری

- ۳-۱- مقدمه‌ای بر طراحی بر مبنای مطالعات روانشناسی محیط.....۱۰۴
- تعامل انسان - محیط.....۱۰۵
- مکاتب روانشناسی محیط.....۱۰۷
- روانشناسی عمقی "روانکاوی".....۱۰۷
- روانشناسی رفتارگرایی.....۱۰۸
- مکتب گشتالت.....۱۰۸
- مفاهیم پایه روانشناسی محیط در طراحی.....۱۱۰
- فضای شخصی و فاصله‌های فردی.....۱۱۰
- قلمرو.....۱۱۲
- بیش انبوهی و ازدحام.....۱۱۲
- ۳-۲- برنامه‌دهی معماری بر مبنای روانشناسی محیط.....۱۱۳
- روش‌های برنامه‌دهی جمعی بر مبنای روانشناسی محیط.....۱۱۵
- ابزارهای برنامه‌دهی مشارکتی.....۱۲۲
- ابزارهای نوین در گرفتن اطلاعات از محیط.....۱۲۹
- کاربرد اینترنت و فضای سوم در رویکردهای طراحی جمعی.....۱۳۰
(مشارکت جمعی در طراحی از راه استفاده از کامپیوتر)
- ۳-۳- رویکرد روانشناسی به طراحی جمعی.....۱۳۲
- رویکرد روانشناسانه و مفهوم احساس جمعی (Sense of Community).....۱۳۳
- ۳-۴- رویکرد روش‌شناسانه معماری جمعی بر مبنای روانشناسی محیط.....۱۴۳

فصل چهارم

الگوواره‌های طراحی جمعی در معماری

- ۱-۴- معماری جمعی در عمل..... ۱۵۴
- ۲-۴- گونه‌های مختلف طراحی جمعی بر اساس ارتباط معمار-کاربر..... ۱۶۸
- ۳-۴- الگوواره‌های (پارادایم‌های) معماری جمعی..... ۱۷۷
- الگووارهٔ تکثرگرای معماری جمعی..... ۱۷۹
- الگووارهٔ ساختارگرای معماری جمعی - معماری مشارکتی..... ۱۸۸
- الگووارهٔ رفتارگرای معماری جمعی - معماری جمعی..... ۲۱۲
- ۴-۴- رویکرد معماری جمعی در ایران (شهر دوستدار کودک- بم)..... ۲۲۵

فصل پنجم

به سوی معماری درمانگر

- ۱-۵- چارچوب نظری رویکرد معماری جمعی..... ۲۴۰
- ۲-۵- چارچوب نظری الگووارهٔ رفتارگرای معماری جمعی..... ۲۴۳
- ۳-۵- از سیاست تا برنامه‌دهی محیطی: به سوی یک معماری درمانگر..... ۲۴۹
- احساس جمعی و نقش آن در کاربرد معماری جمعی..... ۲۵۳
- معماری جمعی و بازگشت به خاطرات جمعی..... ۲۵۴
- "معماری جمعی": چالش میان تخصص و عدم تخصص..... ۲۵۶
- ۴-۵- طراحی جمعی، از نظریه تا کاربرد: راهی به سوی آینده..... ۲۶۰

منابع و مآخذ

- منابع..... ۲۷۳
- اصطلاحات..... ۲۸۹

فهرست تصاویر

فصل اول:

- ۱-۱- آپارتمان‌های پورتنی ایگو..... ۲
- ۲-۱- حسن فتحی..... ۳
- ۳-۱- دهکده گورنا..... ۴
- ۴-۱- هابراکن..... ۵
- ۵-۱- برنامه‌ریزی مشارکتی..... ۶
- ۶-۱- دهکده آرنیا..... ۸
- ۷-۱- رالف ارسکین..... ۹
- ۸-۱- مشارکت اجتماعی در تایلند..... ۱۱
- ۹-۱- مشارکت در دهکده آلتیت- پاکستان..... ۱۳
- ۱۰-۱- مشارکت در قاهره-پارک الازهر..... ۱۴
- ۱۱-۱- بلک رود..... ۱۵
- ۱۲-۱- مرکز زنان مصر..... ۱۶
- ۱۳-۱- مفهوم طبقه اجتماعی در مشارکت..... ۱۷
- ۱۴-۱- معماری اجتماعی در گورنا..... ۱۹
- ۱۵-۱- مشارکت کاربر در طراحی..... ۲۰
- ۱۶-۱- کارگاه مشارکتی..... ۲۱
- ۱۷-۱- خانه‌سازی مشارکتی در موریتانی..... ۲۲
- ۱۸-۱- زمینه مشارکتی در پاکستان..... ۲۴
- ۱۹-۱- دهکده اجتماعی - فلسطین..... ۳۱
- ۲۰-۱- مشارکت در تمامی مراحل یک طرح..... ۳۴
- ۲۱-۱- مشارکت کاذب..... ۳۶
- ۲۲-۱- طرح جامع دهکده گورنا..... ۴۰
- ۲۳-۱- مرکز اجتماعی زنان قاهره..... ۴۰
- ۲۴-۱- مرکز درمانی زنان- بورکینافاسو..... ۴۱

فصل دوم:

- ۱-۲- مجموعه مسکونی حلوان..... ۵۳
- ۲-۲- مسکن جمعی در مکزیک..... ۵۶
- ۳-۲- زبان الگو در طراحی آرنیا..... ۵۸
- ۴-۲- مسکن جمعی دهکده آرنیا..... ۵۸

- ۵۹-۲-۵- پلان‌های مختلف در طراحی آرنیا.....
- ۶۴-۲-۶- پروژه مسکن جمعی آرنیا.....
- ۶۶-۲-۷- پلک رود.....
- ۶۹-۲-۸- دهکده هنرمندان.....
- ۷۰-۲-۹- هرمان هرترز برگر.....
- ۷۱-۲-۱۰- خانه‌های دیاگون.....
- ۷۱-۲-۱۱- خانه‌های دیاگون.....
- ۷۴-۲-۱۲- کتاب روش‌های مشارکت جمعی در طراحی و برنامه‌ریزی.....
- ۷۴-۲-۱۳- کتاب مدرنیته و اجتماع.....
- ۷۵-۲-۱۴- کتاب معماری و مشارکت.....
- ۷۹-۲-۱۵- یورگن هابرماس.....
- ۷۹-۲-۱۶- آموس راپاپورت.....
- ۸۰-۲-۱۷- امیل دورکیم.....
- ۸۱-۲-۱۸- ماکس وبر.....
- ۸۳-۲-۱۹- پارک ال‌زهر.....
- ۸۵-۲-۲۰- مدرسه رودراپور.....
- ۸۵-۲-۲۱- مدرسه- پل.....
- ۸۷-۲-۲۲- دهکده آلتیت.....
- ۹۲-۲-۲۳- مسکن جمعی در آرنیا.....

فصل سوم:

- ۱۰۹-۳-۱- اصول گشتالت.....
- ۱۱۱-۳-۲- فضای شخصی.....
- ۱۱۵-۳-۳- الگوهای رفتاری ساکنان آرنیا.....
- ۱۱۶-۳-۴- الگوهای رفتاری کودکان در طراحی محیط مدرسه.....
- ۱۲۲-۳-۵- کارگاه‌ها و نشست‌های کاری.....
- ۱۲۵-۳-۶- روش‌های مشارکتی در طراحی جمعی.....
- ۱۲۶-۳-۷- روش‌های مشارکتی.....
- ۱۲۷-۳-۸- دیاگرام‌ها و بازی‌ها.....
- ۱۳۱-۳-۹- ویدئو کنفرانس.....
- ۱۳۲-۳-۱۰- پارک قاهره.....
- ۱۳۵-۳-۱۱- پارک قاهره.....

- ۱۲-۳- پارک کودکان قاهره..... ۱۳۶
- ۱۳-۳- شاخصه‌های SCI در دهکده آرنیا..... ۱۴۲
- ۱۴-۳- پارک کودکان در قاهره..... ۱۴۶

فصل چهارم:

- ۱-۴- خانهٔ یتیمان آمستردام..... ۱۵۵
- ۲-۴- مشارکت از دیدگاه الکساندر..... ۱۵۶
- ۳-۴- کالج پابرهنگان..... ۱۵۷
- ۴-۴- پارک الازهر در قاهره..... ۱۵۸
- ۵-۴- مدرسهٔ گنسلکرچن..... ۱۶۱
- ۶-۴- تالار لندن- معماری و دموکراسی..... ۱۶۹
- ۷-۴- انستیتو مدیریت هندوستان..... ۱۶۹
- ۸-۴- انستیتو مدیریت هندوستان..... ۱۷۰
- ۹-۴- انستیتو پان افریکن..... ۱۷۱
- ۱۰-۴- پارک کودکان قاهره..... ۱۷۳
- ۱۱-۴- دهکدهٔ گورنا..... ۱۷۴
- ۱۲-۴- دهکدهٔ گورنا..... ۱۷۶
- ۱۳-۴- دهکدهٔ گورنا..... ۱۸۰
- ۱۴-۴- کالج پابرهنگان..... ۱۸۱
- ۱۵-۴- بیمارستان گاندی..... ۱۸۲
- ۱۵-۴- بیمارستان گاندی..... ۱۸۳
- ۱۶-۴- خانه‌سازی مشارکتی با چوب..... ۱۸۳
- ۱۷-۴- پروژهٔ لامبرت..... ۱۸۸
- ۱۸-۴- پروژهٔ میژون پارک..... ۱۸۹
- ۱۹-۴- الگوهای طراحی شده توسط هرترز برگر..... ۱۹۱
- ۲۰-۴- پروژهٔ بیکر..... ۱۹۴
- ۲۱-۴- مدرسهٔ دیویدسون..... ۱۹۸
- ۲۲-۴- مسکن جمعی مکزیک..... ۱۹۹
- ۲۳-۴- پروژهٔ مولنویلت..... ۲۰۵
- ۲۴-۴- پروژهٔ پارک دیاماچی..... ۲۰۹
- ۲۵-۴- پارک فرهنگی قاهره..... ۲۱۳
- ۲۶-۴- پلان پارک کودکان در قاهره..... ۲۱۴

- ۲۱۶-۴-۲۷- مرکز اولیبا.....
- ۲۱۷-۴-۲۸- مرکز اولیبا.....
- ۲۱۸-۴-۲۹- دهکده آرنیا.....
- ۲۲۱-۴-۳۰- دهکده آرنیا.....
- ۲۲۳-۴-۳۱- بازسازی کمپ نهرالبارد-لبنان.....
- ۲۲۶-۴-۳۲- مشارکت در شهر دوستدار کودک- بم.....
- ۲۲۷-۴-۳۳- مدرسه رویایی- بم.....
- ۲۲۹-۴-۳۴- مشارکت کودکان در طراحی مدرسه رویایی- بم.....
- ۲۲۹-۴-۳۵- مشارکت کودکان در پروژه شهر دوستدار کودک.....

فصل پنجم:

- ۲۴۱-۵-۱- امکان ایجاد تغییر در محیط به عنوان مشارکت در محیط.....
- ۲۴۲-۵-۲- کارگاه مشارکتی در پروژه شهر دوستدار کودک بم.....
- ۲۴۴-۵-۳- مدرسه- پل.....
- ۲۴۵-۵-۴- ورودی ساختمان مدرسه- پل.....
- ۲۴۷-۵-۵- مجموعه مسکونی دیاگون.....
- ۲۴۹-۵-۶- مجموعه اجتماعی اولیبا در اردن.....
- ۲۵۱-۵-۷- کالج پابرهنگان.....
- ۲۵۲-۵-۸- دهکده اکولوژیک در سریلانکا.....
- ۲۵۴-۵-۹- دهکده اکولوژیک در سریلانکا.....
- ۲۵۵-۵-۱۰- دهکده آرنیا در هندوستان.....
- ۲۵۸-۵-۱۱- پارک قاهره در مصر.....
- ۲۵۹-۵-۱۲- پارک قاهره در مصر.....
- ۲۵۹-۵-۱۳- پارک الازهر قاهره در مصر.....
- ۲۶۱-۵-۱۴- دهکده آرنیا.....
- ۲۶۶-۵-۱۵- مدرسه- پل.....
- ۲۶۷-۵-۱۶- پارک قاهره در مصر.....
- ۲۶۸-۵-۱۷- بازسازی در سریلانکا.....

حروف اختصاری

ACTAC: association of community technical aid center
ADAUA: the association for the development of traditional African urbanism and architecture
CA: community architecture
CAG: community architecture group
CD: community design
CDW: community design workshop
CUDAT: community urban design assistance team
EP: environmental psychology
FAO: food and agriculture organization of the United Nations
HDI: human development index
ICT: information and communication techniques
LULU: locally unwanted land uses
NDC: new deal for communication
NGO: non-governmental organization
NGT: normal group technique
NIMBY: not in my backyard
NOOS: not on our street
PA: participatory architecture
PAR: participatory action research
PLA: participatory learning and action
POE: post occupancy evaluation
PR: participatory research
RIBA: royal institute of British architects
SAR: stichting architecten research
SCI: sense of community index
S.C.P: sense of community partners
UNDP: united nations development programme
ZOPP: (GOPP) goal oriented project planning

